

ANTICHITATEA ÎN ISTORIOGRAFIA SĂSEASCĂ DIN TRANSILVANIA ÎN SEC. XVII

„Esse nihil, quod antiquum non est“ scrie L. Toppeltinus în prefața lucrării sale *Origines et occasus Transsylvanorum*¹. Această constatare ar putea servi ca motto al amintitului opuscul. Să examinăm mai în detaliu, în lumina constatării susmenționate, lucrarea autorului medieșan, care constă în esență din două părți: prima tratînd originea și făcînd prezentarea populațiilor din Transilvania (p. 1—131) și cea de a doua, ocupîndu-se succint de istoria Transilvaniei de la anul 1382 pînă în 1662 (p. 133—242). Cu toate că lucrarea a fost calificată drept o compilație din Bonfinius, Iovius și Thuanus², ea nu e lipsită de contribuții personale și de utilizarea cunoștințelor proprii. Vom cerceta modul în care este inserată și apare antichitatea greco-romană în opera istorică compusă în veacul al XVII-lea³, motivînd bogata prezență, în prima parte a cărții, a referirilor cu caracter antic.

Firește, legătura strînsă cu evenimentele, cu autorii antici, avînd darul de a epata pe cititor, se datorește în primul rînd însăși temei cărții, care este cea a originilor („origines“). E de la sine înțeles că autorul, scriînd despre locuitorii străvechi ai Transilvaniei, despre numele și hotarele ei, cheamă în ajutor forța doveditoare a marilor sau mai puțin remarcabililor reprezentanți greci și romani ai istoriografiei⁴. Pe de altă parte, tot ce arată în prefață despre gusturile și moravurile propriei sale epoci, explică totodată mai pe larg și alte fenomene.

În prefața amintită, arătînd că antichitatea a prețuit și ea în mod deosebit timpurile trecute, „epoca de aur“, folosînd-o pe aceasta ca etalon, ca măsură a tuturor lucrurilor, Toppeltinus descoperă o admirabilă potrivire („mira consonantia“) între antichitate și epoca sa, în care nimic ce nu e vechi nu are însemnătate, ba nici măcar nu există⁵. După cum odinioară egiptenii își disputau cu sciții vechimea,

¹ *Origines et occasus Transsylvanorum seu erutae nationes Transsylvaniae*, Lyon, 1667, p. a 2 (nenumerotată) din prefața adresată către cititori.

² *IstRom*, III, București, 1964, p. 308—309; I. Trausch, *Schriftsteller-Lexikon*, III, p. 400—406.

³ Articolul de față constituie o parte a unei lucrări mai mari care studiază influența antichității greco-romane în cultura Transilvaniei în secolele XVI—XVII.

⁴ Dion (=Dio Cassius) p. 3, 24; Ammianus Marcellinus p. 3, 76; Eutropius p. 3, 7; din *Historia Augusta* p. 3; Tacitus p. 14, 25; Curtius p. 23; Plinius p. 30, 35; Strabo p. 30.

⁵ „Esse nihil, quod antiquum non est: Nam nobis Nobiles ignobilissimi sunt, si suismet virtutibus emergunt; soli generosi qui e lumbis Nimbrothi deducuntur; Doctissimi viri rudes audiunt, quia non vixerunt Ciceronis, aut aevo Quintiliani; vel si non componunt volumina centum. Martyres hodie nulli amplius, quia non Tiberius aut Diocletianus, sed alii ipsos angustant occiduntque. — Sed jam neque Nationes honestae sunt, ni constet a Barbaris ipsas oriundas“.

tot astfel „nostra saecula non modo gentium origines et propagines antiquorum, sed omnes fere abortus privatarum insuper familiarum in lucem traxerunt“. Se înțelege așadar că nici autorul nu se putea sustrage de sub acțiunea spiritului și gustului epocii, astfel înfățișate; aceasta face, în ultimă instanță, ca în problema fundamentală a operei sale — propovăduirea originii gotice, respectiv geto-dace a sașilor din Transilvania — să devină un exponent al exagerărilor anticizante. Dar aceeași tendință o vedește și în tratarea diverselor obiceiuri ale popoarelor din Transilvania, a portului lor, prin găsierea unor corespondențe, a unor paralele antice. Aceste capitole constituie totodată partea cea mai independentă, mai originală a lucrării sale, dându-i putința de a recurge la o vastă și destul de temeinică cultură clasică, pentru a aduce exemple și a demonstra identități. Dacă materialul documentar și referirile antice pentru capitolele precedente îi sînt date aproape de-a gata, din alte lucrări. aici în schimb își alege el tot ce e mai potrivit, mai adecvat, mergînd în mare parte la bagajul de cunoștințe proprii, sugerînd o legătură directă a autorului cu lucrările clasice originale.

În cele 10 capitole (XI—XX) ce cuprind abia 50 de pagini (79—131), găsim una după alta comparații, citate, imagini luate mai ales din autorii romani și greci, remarcabile însă nu numai datorită cantității, ci și conținutului lor variat și multitudinii genurilor literare din care se inspiră. În lungul șir de clasici, istoriografii ocupă un loc relativ modest, reprezentați fiind prin citate și referiri din Tacitus⁶, Plutarh⁷, Iustinus⁸, Appianus⁹ și Dionysios din Halicarnassos¹⁰. Cu atît mai bogată este lista celorlalți prozatori și a poezilor, unde, cu sporadice excepții¹¹, autorul neglijează întru totul literatura anticei Elade, dîndu-și obolul numai Romei. Dintre autorii de proză, în afară de cei des întilniți și în alte lucrări: un Cicero¹², Seneca¹³, Gellius¹⁴, Plinius cel tînăr¹⁵ și Quintilianus¹⁶, întilnim cu plăcere rînduri sau referiri la autori mai puțin citați: Petronius¹⁷, Apuleius¹⁸, Varro¹⁹ și Athenaeus²⁰. O situație asemănătoare o găsim și în privința poezilor; pe lângă autorii mult citați, ca Vergilius²¹, Plautus²², Terentius²³, Ovidius²⁴, Horatius²⁵, apar împrumuturi și mențiuni din Martialis²⁶, Perseus²⁷, Tibullus²⁸ și Lucilius²⁹, ba chiar din Lucretius³⁰.

Acești autori antici sînt prezenți fie sub forma unei simple mențiuni, fie că Toppeltinus preia de la ei citate mai lungi. Astfel procedează, de pildă, în cazul lui Plutarh. În capitolul intitulat „De rasura seu tonsura Transsylvanorum“, scriînd despre pieptănătură, arată că, după părerea grecilor, părul îi înfrumusețează pe oamenii frumoși, în schimb pe cei urîți îi face de-a dreptul înspăimîntători. El notează în paranteză doar atît: Ut Plut in V. Lycurg (referire la capitolul 22 din Viața lui

⁶ P. 91, 109, 115, 129.

⁷ P. 80, 81.

⁸ P. 109.

⁹ P. 113.

¹⁰ P. 130.

¹¹ Homeros la p. 80, Aristoteles la p. 80.

¹² P. 89, 103, 115.

¹³ P. 82, 121. ¹⁴ P. 93, 89, 111. ¹⁵ P. 119. ¹⁶ P. 124—125.

¹⁷ P. 101, 124. ¹⁸ P. 98, 112. ¹⁹ P. 116. ²⁰ P. 120—121.

²¹ P. 97, 99, 100, 102 de două ori, 115, 117, 128, 129.

²² P. 82, 86, 93, 101, 108, 113.

²³ P. 103, 115. ²⁴ P. 110, 113. ²⁵ P. 119. ²⁶ P. 107, 110, 120.

²⁷ P. 102, 105, 117. ²⁸ P. 120, 124. ²⁹ P. 103. ³⁰ P. 102—103.

Lycurg). Ceva mai jos inserează în text un pasaj mai lung din biografia lui Theseus, în legătură cu relatarea unui străvechi obicei atenian și cu moda pieptănăturii după exemplul lui Theseus (din capitolul 5 al biografiei).

Pe alocuri, îl amintește și pe Tacit, astfel în legătură cu portul femeilor germane (p. 11) sau cu obiceiul femeilor de a-și acoperi fața (p. 109); în altă parte, preia un citat de câteva rînduri din cartea I a Analelor, spre a argumenta că „Romanorum foeminae persimili oratione defunctis parentabant“ (p. 115). Tot aici, el continuă cu firească desinvoltură firul argumentației aducînd alte exemple și dovezi antice referitoare la temă, ca de pildă interdicția, transmisă de Cicero, cuprinsă în legea celor 12 table („Mulieres genas ne radunto, neve lessum funeris ergo habento“), precum și un citat mai lung, de frumusețe lirică, din Virgilius (Aen. IV, 672—674), în care regina sinucigașă a Cartaginei, Dido, este deplinsă de sora ei („... Unguibus ora soror foedans et pectora pugnis...“), urmînd apoi, în același context, un citat din Terentius și unul din Varro.

În această manieră utilizează autorul materialul preluat din poezii și scriitorii antici, imaginile, comparațiile, toate acestea fiind de o remarcabilă forță evocatoare și trădînd mai mult despre cultura clasică a lui Toppeltinus decît referirile seci, din capitolele anterioare, unde dă mențiunile autorilor antici, despre Transilvania, despre hotarele și locuitorii ei. Dacă prezența acestor din urmă mențiuni este mai la locul ei, în schimb ele sînt mai puțin colorate și variate decît cele alese pentru capitolele XI—XX, care ar putea părea supraîncărcate de antichitate, în mod neplăcut pline de erudiție. Ceea ce surprinde însă e tocmai faptul că exemplele și referirile antice în adevăr bogate se leagă relativ ușor una de cealaltă, ca și de pasajele din text unde ele sînt cerute; că în ciuda frecvenței cu care apar, ele nu dau impresia de artificial, de forțat. În totalitatea lor, sugerează faptul că — dacă nu fiecare, cel puțin mare parte din ele — sînt cunoscute de autor nu din a doua mînă, ci în chip nemijlocit. Aceasta o arată indicarea destul de precisă, la bună parte din referiri, a locului de unde au fost luate.

Toppeltinus, care avea o cultură clasică peste nivelul mediu, și-a utilizat, spre a-și fundamenta ideile, nu numai cunoștințele literare, ci s-a folosit și de posibilitățile ce le dă arheologia și istoria artelor, din rîndul acestora referindu-se mai întîi la reprezentările în relief de pe Columna lui Traian. Încă înainte de el, I. Tröster prezintă pe scurt, în lucrarea sa apărută în 1666³¹, Columna lui Traian; V. Franck o amintește și el în 1697³²; amîndoi însă vorbesc despre columnă într-un mod mai general. În schimb Toppeltinus văzuse personal la Roma Columna lui Traian, iar aprofundarea acestui monument i-a fost posibilă datorită faptului că se afla în posesia unui soi de copie cu explicații³³. Pe această bază, face în lucrarea sa dese referiri la Columnă mai cu seamă în legătură cu portul și ținuta de luptă

³¹ *Das Alte- und Neue Teutsche Dacia*, Nürnberg, p. 64—65.

³² *Breviculus Originum Nationum...* Cluj, 1697, p. 21. (Reeditare a ediției sibiene din 1696).

³³ „Columnam istam primo membranis celeberrimi Romae Pictores, deinde sculptores sumptibus Philippi II, Hispaniarum Regis ac opera F. Alphonsi Ciaconi typographiae beneficio centum et undetriginta tabulis, nobis exhibuere“ p. 78—79. O ediție mai nouă — din sec. al XVII-lea — a acestei lucrări se găsește astăzi la Biblioteca Universitară din Cluj.

a dacilor și romanilor³⁴, iar pentru o mai mare autenticitate dă și numărul de ordine al diverselor table, figuri, explicații³⁵.

Un merit de netăgăduit al lui Toppeltinus îl constituie mențiunile privind locul de unde a preluat citatele sau referirile; chiar în părțile unde s-a inspirat din Bonfinius dă uneori mai mult decît „maestrul” său³⁶. În general, el face referiri la foarte multe opere, utilizează nu numai pe autorii antici, ci și pe alți autori medievali, indeosebi pe bizantini; nu îi era necunoscută nici istoriografia Renașterii transilvănene. Amintește de șase ori de manuscrisul lui Zamosius (Szamosközy) *De originibus Hungaricis*, din care pînă astăzi se cunosc numai rîndurile păstrate la Toppeltinus, astfel că despre acest manuscris știm doar atîta, cît a preluat din el autorul nostru³⁷. În tratarea originii și înrudirii latine a limbii române, utilizează constatările făcute de Kovacsóczi Farkas în *Dialogus de Administratione Regni Transylvaniae*³⁸ spre a-și fundamenta propriile păreri³⁹. Nu e lipsit de interes că printre autorii pe care îi amintește întîlnim deseori⁴⁰ numele lui Iustus Lipsius, vestitul scriitor filozof de la sfîrșitul sec. XVI și începutul sec. XVII, care „omnem degustaverat antiquitatem” după părerea lui Toppelt, lucrîndu-se așadar de o îndoit de mare autoritate și fiind demn în mod îndoit de crezare.

Tratarea sistematică și logică, scara largă a literaturii utilizate și cunoștințele personale ale scriitorului pun într-o lumină favorabilă lucrarea lui Toppeltinus, în pofida erorii istorice pe care o face — propagarea originii gotice-getice a sașilor din Transilvania —, cu atît mai mult cu cît, după cum reiese din datele biografice, a scris-o la vîrsta de numai 26—27 ani⁴¹.

În parte, înrudirea tematică și identitatea cadrului istoric ușurează compararea acestei lucrări (din punct de vedere al examinării influenței antichității) cu ampla scriere a lui Tröster⁴² *Das Alte — und Neue Teutsche Dacia*, în limba germană, apărută la Nürnberg în anul 1666. După cum arată titlul lucrării, în ea se vorbește mult despre vechea Transilvania, despre prezentarea etnografică a locuitori-

³⁴ Despre valoarea documentară a columnei vezi C. Daicoviciu — H. Daicoviciu, *Columna lui Traian*, București, 1966, p. 14—20 și bibliografia de bază la p. 109. Cf. supra, p. 112.

³⁵ Referiri generale găsim la p. 77, 83, 87, 90, 93, 137; iar trimiteri precise la p. 90, 91, 97, 111, 129.

³⁶ Bonfini scrie „Scytharum igitur gens antiquissima habita fuerit, sua cum Egyptiis contentio prorsus ostendit” *Rerum Ungaricarum Decades*, dec. I, lib. II. Toppeltinus (la p. 3 a prefeței amintite) dă și numele autorului antic la care s-a păstrat această tradiție: „Contentio etiam Aegyptiorum cum Schythis de antiquitate sua, apud Iustinum, pernotabilis est”.

³⁷ Sinkovics István, *Szamosközy István*, studiu introductiv, în volumul *Erdély története*, Budapesta, 1963, p. 14. Cf. *Monumenta Hungariae Historica*, Scriptorum (în continuare: *MHH*), XXI, Budapesta, 1877, p. XI—XII. În legătură cu acestea facem următoarea completare: Toppelt ne-a păstrat nu numai cele două citate de la p. 25 și 34, ci și altele, la p. 30, 36—37. Privind numele lui Zamosius, greșit pomenit de Toppelt (Ioannes Samoscius), tot el, la p. 48 scrie și corect (Stephanus Samoscius). Despre Zamosius-Szamosközy: *ActaMN*, III, p. 437—449.

³⁸ Apărută la Cluj în anul 1584; cf. A. Veress, *Cancelarul W. Kovacsóczy despre români*, în *Revista istorică*, XIV, București, 1928, p. 33—36.

³⁹ Toppeltinus, *op. cit.*, p. 71.

⁴⁰ P.14, 26, 62, 64, 105, 120, 130.

⁴¹ I. Trausch, *op. cit.*, III, p. 402.

⁴² Idem, p. 424—428; *Siebenbürgische Quartalschrift*, VII, 1801, p. 182—184.

lor din Transilvania și despre originea străveche gotică—getică a sașilor. Pentru a descrie și a dovedi toate acestea, și Tröster recurge la ajutorul autorilor greci și romani, găsiind, sau, dacă nu, născocind pentru fiecare afirmație și teză cite o armă propice din arsenalul clasicilor. Nu dorim să confruntăm cele două lucrări printr-o statistică a referirilor la autorii antici, trăgînd concluzii pe calea aceasta; vrem să arătăm că în ce privește referirile la antici Tröster procedează mult mai superficial decît Toppeltinus, atribuind autorilor nu o dată sensuri în fapt cu totul străine de ei. Fără îndoială că el avea cunoștințe clasice, fiind exacte în special citatele sale poetice⁴³, sau rîndurile fidel redade din Plutarchos (biografia lui Marius)⁴⁴; tot astfel cele reproduse după preținșii autori ai Historiei Augusta⁴⁵; predomină însă referirile din care trage concluzii și face afirmații prea temerare, ca la p. 8 din prefață, unde scrie că Augustus nu i-a putut învinge pe „getische Teutschen“, „weswegen er auch den Gotischen König Gottesohn zu dest besserem Bande des Friedens seiner Tochter Juliam (von welcher die Julischen Alpen, jetzt Alba Iulia benahmset worden) zur Ehe geben, müssen“. Ca izvor menționează aici, mecanic, pe Suetonius⁴⁶. În repetate rînduri se referă la cartea a doua a Analelor lui Tacitus⁴⁷, pe care o numește, greșit, „Hist. Aug.“, vrînd să probeze că Tiberius a colonizat în Dacia pe șvabi și goți. Uzează de etimologii forțate pînă la naivitate; de pildă crede că numele de Sibiu provine din denumirea tribului germanic sibini⁴⁸, care a venit în Dacia sub conducerea regelui Marobod. Spre a-și argumenta teza, preconcepută, merge chiar pînă la stîlcirea sau schimbarea numelor proprii, ca în cazul Gottesohn⁴⁹ — Cotiso, sau Sarmisgothusa⁵⁰ — Sarmizegetusa.

Opusculul lui Valentin Franck *Breviculus Originum nationum*, apărut la Cluj în 1697, e lipsit de orice exagerări anticizante, deși autorul ei, înzestrat cu o vastă cultură, cunoștea fără îndoială literatura clasică, fapt dovedit și de culegerea sa *Hecatombe Sententiarum Ovidianarum*⁵¹. El nu face paradă de cultura sa latină, recurgînd numai la elementele cele mai necesare și fiind ponderat și în referirile la antici. Urmează calea cea bună și în problema originii sașilor din Transilvania, iar în legătură cu românii crede mai veridică decît explicația lui Enea Silvio Piccolomini păreră după care ei se trag din colonii romani. Vorbînd despre stăpînirea romană în Transilvania, Franck publică date de preț referitoare la vestigiile și exemplarele ce se mai păstrau pe vremea sa din construcțiile, statuile, mormintele

⁴³ P. 52—53, dă citate din Horatius (Od. III, 8 și III, 6).

⁴⁴ Plutarh, *Marius*, 27; aici p. 24—25.

⁴⁵ P. 24.

⁴⁶ Suetonius, *Aug.* 63: „Marcus Antonius scrie că Augustus promisese pe Iulia fiului său Antonius, apoi lui Cotiso, regele geților, în vremea cînd ceruse în schimb în căsătorie pe fiica acestui rege“. Cf. pentru această problemă E. Condurachi, *Cu privire la raporturile dintre Augustus și Cotison*, în *Studii*, 1948, nr. 1, p. 230—234. H. Daicoviciu, *Coson sau Cotiso?*, în *ActaMN*, II 1965, p. 107—110.

⁴⁷ P. 8 a prefeței și p. 48. — Rîndurile greșit interpretate din Tacitus „Et Maroboduus quidem Ravennae habitius și quando insolescerent Suebi, quasi rediturus ni regnum ostentabatur: sed non excessit Italia per duodeviginti annos consenuitque multum imminuta claritate ob nimiam vivendi cupidinem. Idem Catualdae casus neque aliud perfugium. — Barbari utrumque comitati, ne quietas provincias inmixti turbarent Danuvium ultra inter fluminem Marum et Cusum locantur, dato rege Vanno gentis Quadorum“. *An.* II, 63.

⁴⁸ P. 364. ⁴⁹ Vezi nota 46. ⁵⁰ P. 362.

⁵¹ *Hecatombe sententiarum Ovidianarum Germanice imitatarum*, Sibiu, 1679.

romane. Amintește pe scurt și tradițiile despre Ovidiu, înșirînd cîteva din versiunile care circulau despre locul unde a murit poetul exilat⁵².

Ecouri ale lumii antice pot fi descoperite și în lucrările istorice care nu-și aleg tema din antichitate, ca de pildă *Siebenbürgischer Würg — Engel*⁵³ a lui M. Miles, care tratează istoria Transilvaniei în secolul al XVI-lea. Mare parte însă din parabolele și referirile antice din această lucrare sînt preluate din lucrările scriitorilor umaniști din sec. XVI utilizați de autor, anume din Schesaeus⁵⁴ și Szamosközy (Zamosius)⁵⁵. Miles a preluat lungi pasaje de la acești doi autori⁵⁶; pe cînd, însă, V. Franck în mica sa lucrare amintită mai sus se referă de două ori la Zamosius⁵⁷, la Miles nu găsim vreo urmă de indicație a surselor folosite. Vom ilustra prin două preluări evidente măsura în care a fost influențat Miles de exemplele și cunoștințele antice ale lui Zamosius.

Zamosius⁵⁸ face reflecții despre caracterul repede schimbător, dintr-o extremă în cealaltă, al norocului omenesc, referindu-se la povestea plină de tîlc a regelui Sesostris, din care reiese că soarta omului, aidoma unei roți, se întoarce cînd în sus, cînd în jos⁵⁹. Miles inserează în lucrarea sa această istorioară⁶⁰, în legătură cu regele maghiar Géza, fiul lui Béla cel Orb. Cealaltă preluare este și mai evidentă: o marginalie a lui Szamosközy ne comunică observația sa după care locuitorii din Craiova trebuie să fie Coralli ce figurează la Ovidius⁶¹. La Miles regăsim observația, aproape cuvînt de cuvînt⁶². Celelalte referiri cu caracter antic se limitează mai mult

⁵² „Martinus vero Zeilerus putat eundem in Sarmatia vel Polonia Fatis concessisse, praecipue cum lapis ibidem inventus sit, cum sequenti inscriptione:

Hic situs est Vates, quem Divi Caesaris ira Augusti patria cedere jussit humo.
Saepae miser voluit patria succumbere terra;

Sed frustra! hunc illi Fata dedere locum.

Sunt et qui Tömösvárinum, quasi a fluvio Tömös, Tomos dictum esse existimant, unde Ovidius exul, suum illud scripserit.

Naso Tomitanae jam non novus incola terrae etc. P. 22—23. — Cf. N. Lascu, *Ovidiu în România*, în *Publius Ovidius Naso*, București, 1957, p. 333—547. Pentru epitaful citat și de noi p. 344—345.

⁵³ *Oder Chronicalischer Anhang des 15 seculi nach Christi Gebuhr*, Sibiu, 1670.

⁵⁴ *Ruinae Pannonicae*, epopee istorică.

⁵⁵ Mai ales din *Rerum Transylvanarum Pentades*, rămasă în manuscris pînă la 1877, cînd a fost publicată în *MHH*, vol. XXVIII.

⁵⁶ Szekfű Gyula, *Schesaeus — kézirat a Nemzeti Múzeumban*, în *Magyar Könyvszemle*, 1906, p. 321—334.

⁵⁷ *Op. cit.*, p. 2, 18.

⁵⁸ În cartea 4 a *Hebdomadei VII*, în *MHH*, XXIX, p. 219.

⁵⁹ Această legendă este legată de faraonul egiptean Sesostris III (sec. XIX î.e.n.). Conform ei, Sesostris a prins în carul său de aur patru prizonieri de rang regesc. Unul din ei întorcîndu-și mereu capul. Sesostris îl întrebă pentru ce, iar prizonierul răspunse că privește cum o parte a roții se află sus, apoi ajunge jos, aceasta alternînd mereu. Această legendă cunoscută apare la mai mulți autori antici și bizanțini: vezi în legătură cu aceasta Borzsák István. *Az antikvitás XVI. sz.-i képe*, Budapesta, 1960, p. 359—360.

⁶⁰ *Op. cit.*, p. 154.

⁶¹ „Craiovenses sunt Coralli Ovidiani, id quod nominis similitudo confirmare videtur. Ovid. de Ponto — Vide Absyrtum hic 202“ — în *MHH*, XXX, p. 93.

⁶² „...diese Craljover für kein andere zu halten, als welche Ovidius Coralles nennet, da er lib. 4 de Ponto singet aus Elend: Heu mea cui recitem flavis nisi scripta Corallis“, p. 236.

la proverbe latinești, la dictoane cunoscute; autorul e destul de inexact și anacronic atunci când face următoarea introducere laudei ciceroniene⁶³ la adresa istoriei (devenită loc comun): „Weislig und recht hat jener *gelährte Burgermeister* zu Rom die Hystoriam also beschreiben: Historia est vitae nostra Magistra, Lux veritatis, temporum ministra, quae denique nos a mortalitatis injuria vindicat“⁶⁴.

Ne vom referi doar foarte pe scurt la cronică Transilvaniei scrisă în limba germană de G. Kraus în această vreme, tipărită însă mult mai târziu și care tratează istoria anilor 1608—1655⁶⁵. Autorul, cu studii făcute în Italia, avea o cultură vastă, lăsându-ne o operă istorică reușită, lipsită de prețiozități și caracterizată prin simțul măsurii în utilizarea paratolelor, comparațiilor și citatelor antice. În rîndul proverbelor latine găsim la el citat din Horatius⁶⁶, pasaj din Polybiu⁶⁷, referiri la Cassiodor⁶⁸ și Democrit⁶⁹, ce se încadrează în text fără nici un fel de artificiu.

Examinînd ecoul, prezența antichității, constatăm că ea are încă un rol destul de important în istoriografia săsească din Transilvania în sec. XVII. Prezența intensă — prin citate și referiri — a antichității a fost determinată nu atît de limba în care au fost scrise lucrările de istorie — latină sau germană —, ci mai degrabă de epoca înfățișată în ele. Firește că o scriere ce-și ia tema din antichitate deschide porți mult mai largi literaturii și cunoștințelor clasice decît lucrările ce tratează epoca proprie sau trecutul apropiat. Vom înțelege de aceea, de ce lucrarea în limba germană a lui Tröster este atît de bogată în referiri la autorii antici, iar de altă parte pentru ce apar mult mai puține elemente antice în opera istorică a lui Kraus ce descrie evenimente petrecute în veacul al XVII-lea. În schimb, limba lucrărilor cu caracter istoric nu este lipsită de interes, dat fiind că operele scrise în limba națională, adresîndu-se unui cerc mult mai larg de cititori decît cele scrise în latinește, au contribuit fără îndoială la răspîndirea în cercuri mai largi și, în parte, chiar vulgarizarea cunoștințelor antice pe care le-au inserat în cuprinsul lor, a parabolilor și referirilor invocate. Astfel, prin intermediul unui Tröster sau Miles, locurile comune antice, faptele și parabolele istorice mai notorii au devenit cunoscute și populare și în fața celor care nu stăpîneau limba latină. În legătură cu aceasta nu trebuie să uităm că citarea superficială a sursei și, pe alocuri, anticizările forțate ale autorului au schimbat faptele, datele referitoare la antichitate, dăunînd corectitudinii cunoștințelor. Unica consecință pozitivă a acestor denaturări și vulgarizări era însă aceea că însemnătatea și rolul antichității au fost comunicate și cititorilor mai puțin docti, trezindu-le interesul pentru această epocă istorică.

S-a arătat succint în legătură cu fiecare autor raportul său față de antichitate, sursele din care s-a inspirat, precum și contribuția sa personală, în măsura culturii sale clasice proprii. Am relevat lucrarea lui Toppeltinus pentru temeinicia și inde-

⁶³ *De oratore*, II, 9, 36 „Historia vero testis temporum, lux veritatis, vita memoriae, magistra vitae, nuntia vetustatis, qua voce alia nisi oratoris immortalitati commendatur“.

⁶⁴ Primele cuvinte ale prefeței.

⁶⁵ Unele părți au fost publicate de-abia în 1846, iar publicarea completă s-a făcut abia în 1862—64. În traducere românească a apărut în 1965, la București, traducerea și studiul introductiv aparținînd lui G. Duzinchevici și E. Reus—Mîrza.

⁶⁶ Ed. cit., p. 145.

⁶⁷ Idem, p. 281.

⁶⁸ Idem, p. 483.

⁶⁹ Idem, p. 327.

pendența cu care tratează literatura antică; lucrarea a avut o influență deosebită și asupra istoriografiei românești (Miron Costin)⁷⁰. Privind în totalitatea sa această reinviere a antichității în sec. XVII, observăm prezența inegală a celor două componente: elină și latină, ale imaginii antichității. Literatura, istoria, mitologia latină sînt preponderente față de cea elină. Roma antică este mult mai frecvent rememorată decît Elada și, în afara sferei referirilor istorice⁷¹, noțiunea de antichitate se identifică aproape total cu cea de latinitate. Această situație nu e specifică pentru Transilvania; era un fenomen general⁷².

O altă caracteristică a epocii, contopirea elementelor antice păgine cu cele creștine⁷³, prezentă și la noi în alte privințe⁷⁴, se face, prin însăși natura materialului, mai puțin simțită pe tărîmul tradițiilor antice reflectate în istoriografie. Nu este însă lipsit de interes ceea ce scrie Valentin Franck, versat în literatura antică, despre binecunoscutul dicton păstrat la Suetonius⁷⁵ „*memores Christiani illius Dicterii: Boni pastoris esse tondere pecus non deglubere*“⁷⁶. Forța sincretismului păgin — creștin a preschimbat în „dicton creștin“ acest înțelept principiu păgin și putea să se fi „creștinizat“ pînă și în ochii bunului cunoscător al antichității care a fost Franck.

Istoriografia umanistă tirzie s-a referit la antichitate parțial din obișnuință și conformîndu-se modei epocii, parțial pentru a-și fundamenta concepția istorică. De aceea, imaginea ce o dă despre antichitate devenea uneori monotona, forțată, pierzînd din vioiciune. Ea oferă însă într-o anumită privință un material concret, ce poate fi valorificat astăzi: istoriografiile veacului al XVII-lea, scriind despre vestigiile arheologice ale stăpînirii romane, ne-au transmis date de preț ce întregesc repertoriul arheologic și artistic al Transilvaniei⁷⁷.

I. BITAY

⁷⁰ P. P. Panaitescu, *O istorie a Ardealului tradusă de Miron Costin*, în *ARMSI*, seria a III-a, București, 1936, tom. XVII; B. Cazacu, *Influența latină asupra limbii și stilului lui Miron Costin*, în *Cercetări literare*, V. București, 1943, p. 41—64; P. P. Panaitescu, *Studiu introductiv la Miron Costin, Opere*, Ediție critică, București, 1958.

⁷¹ Cele mai multe referiri la antichitatea greacă le-am găsit în legătură cu istoricii greci (Herodotos, Plutarhos, Appianos, Polybios), dar și acestea au fost cunoscute prin intermediu latin.

⁷² Turóczi-Trostler József, *Keresztény Seneca*, Fejezetek a kései humanizmus európai és magyarországi történetéből, în *Magyar Irodalom — Világirodalom*, II, Budapesta, 1961, p. 174; Bitay I., *Antik elemek a későhumanista erdélyi műveltségben*, în *Studia*, Series Historia, Fasc. 2, 1963, p. 32.

⁷³ Turóczi-Trostler József, *Keresztény Herkules*, în *Magyar Irodalom — Világirodalom*, I, Budapesta, 1961, p. 276—277.

⁷⁴ De exemplu editarea unor lucrări clasice cu conținut creștinizat ca *Virgilii Euangelizantis Christiados*, de Rosaeus Alexander, Oradea, 1656, sau lucrări creștine scrise în stilul unor autori clasici, ca *Terentius Christianus*, seu comoediae sacrae, Terentiano Stylo a Cornelio Schonaeo Goudano conscriptae..., Oradea, 1656; Cf. Bitay I. *op. cit.*, p. 34—35.

⁷⁵ *Tiberius*, 32.

⁷⁶ *Op. cit.*, p. 35.

⁷⁷ De ex. Toppelt vorbește despre o statuie la Alba Iulia înfățișînd pe Decebal *op. cit.*, p. 83. V. Franck ne informează despre alte monumente scriînd: „*Visuntur etiam monumenta et tumbae lapidea, adhuc in foro Cibiniensi aliisve locis ac pre-*

DIE ANTIKE IN DER SIEBENBÜRGISCH — SÄCHSISCHEN GESCHICHTSSCHREIBUNG DES 17. JAHRHUNDERTS

(Zusammenfassung)

Vorliegende Arbeit untersucht den Einfluss und das Wiederaufleben der griechisch-römischen Antike in der siebenbürgisch-sächsischen Geschichtsschreibung des 17. Jhs. Das 1667 in Lyon erschienene Werkchen *Origines et occasus Transylvanorum* von L. Toppeltinus wird eingehend untersucht. Obwohl es sich auf die Arbeiten von Bonfini und Jovianus stützt, entbehrt es nicht der Originalität. Dies ist besonders aus der Beschreibung des Ursprungs und Brauchtums der siebenbürgischen Völker zu ersehen, wobei der Verfasser seine umfassende Kenntnis der Antike unter Beweis stellt. Die Werke antiker Geschichtsschreiber, Prosatoren und Dichter sind ihm gut bekannt. Die Häufigkeit und Vielfalt der Zitate und Hinweise auf antike Schriften lassen erkennen, dass der Verfasser sie nicht aus zweiter Hand übernommen hatte, sondern sich unmittelbar auf die Quellen selbst stützt. Ein Beweis dafür sind auch die meist genauen Angaben der Stellen, woher Zitate und Hinweise stammen. Den zeitgenössischen Kult für die Antike fasst Toppeltinus in den Worten zusammen: „Esse nihil, quod antiquum non est“. Auch er scheint diesem Prinzip zu dienen, indem er in der Antike den Ursprung verschiedener Bräuche und der Kleidung, ja sogar die Herkunft der Siebenbürger Sachsen sucht.

Interessant sind in seiner Beweisführung die häufigen Hinweise auf die Reliefs der Trajanssäule, die er aus Nachbildungen, den Erläuterungen dazu und aus Zeichnungen sehr gut kennt.

Trotz des groben historischen Irrtums — die angebliche getisch-dakische Abstammung der Siebenbürger Sachsen — vermag das Büchlein von Toppeltinus die Aufmerksamkeit des Lesers zu fesseln und unterscheidet sich vorteilhaft von einer Reihe zeitgenössischer Schriften.

Kürzer gefasst ist die Untersuchung der antiken Elemente in den Werken ähnlicher Art von J. Tröster und V. Franck. Der Oberflächlichkeit Trösters im Gebrauch antiker Quellen, seiner willkürlichen und falschen Auslegung der Daten und Hinweise wird die Gediegenheit und Genauigkeit der von V. Franck gebrauchten Angaben (in seiner Ovidüberlieferung) gegenübergestellt.

Weiters wird gezeigt, dass Zitate und Parabeln antiken Ursprungs auch in Geschichtswerken, die das 16. und 17. Jahrhundert behandeln (die Arbeiten von M. Miles und G. Kraus), verwendet werden. Doch erscheinen Hinweise auf die Antike häufiger in wissenschaftlichen Werken über das Altertum, selbst wenn sie in deutscher Sprache abgefasst sind, als in lateinisch geschriebenen Büchern zeitgenössischen Inhalts. Die in den Nationalsprachen abgefassten Arbeiten vermittelten die Kenntnis der klassischen Antike auch in den Kreisen der weniger Gebildeten, die des Lateinischen nicht kundig waren und erweckten ihr Interesse dafür.

In dem Bild, das sich aus den hier untersuchten Werken abzeichnet, bemerkt man das Überwiegen der römischen Antike gegenüber der griechischen. Eine ganz allgemeine Zeiterscheinung bringt es mit sich, dass antike Formen mit christlichem Inhalt versehen wurden. Der Synkretismus antiker und christlicher Elemente kann auch in den hier untersuchten Arbeiten beobachtet werden.

Da man die Antike oft nur im Munde führte, weil es so üblich war und der Mode entsprach oder weil man damit eine gewisse historische Auffassung zu begründen suchte, sind die antiken Aussprüche und Hinweise häufig gezwungen und einseitig. Von wirklichem Interesse sind hingegen die Stellen, die unsere Kenntnisse der antiken archäologischen und künstlerischen Hinterlassenschaft mit originellen Beschreibungen bereichern.

cipue quidem Albae-Juliae, ubi portam publicam, quae Orientem respicit, ingressuris, Romulus et Remus, a Lupae uberibus penduli apparent, nec non statua quaedam Romana, quam Franciscus Taraczközius Poëta et conservator literarum Transilvaniensium, Ovidii effigiem esse conjectabat . . .“ *Op. cit.*, p. 22.